

НЕКОЛИКО ПОДАТАКА ЗА БИОГРАФИЈУ САВЕ МРКАЉА

Герасим Зелић свакако ни сам није слутио колико је тачно његово узгредно и рано тврђење да „достоучениј г. Сава Меркаљ... сиромах не има среће“, како је писао Вуку из Задра 27. јуна 1820; он се тешко да „и многиј високога ученија људи мало је имаду“¹, али тада заправо још нико није могао знати шта ће све јадни Мркаљ имати да преживи. Среће међутим Мркаљ није много имао ни после смрти. Једини озбиљнији напис о њему и његову раду јесте она биографско-књижевна слика коју је, пре више него 70 година², написао Ђорђе Рајковић³; она је међутим данас сасвим непотпуна, делимично и нетачна, умногом застарела, — дакле неправедна према искренијем књижевнику. Па ипак, као што је то неизбежно, неке њене тврдње провлаче се још увек у литератури о Сави Мркаљу, тако у првом реду година Мркаљеве смрти⁴. Има међутим и других, озбиљнијих околности у вези са Мркаљевим животом и радом које би ваљало сада већ унети у доста оскудни приказ Ђорђа Рајковића: тако ће са много више пажње ваљати проучити Мркаљев однос према Луки Милованову и његову Опиту, много опрезније анализати смисао његове Палинодије, а имати притом на уму и извесна занимљива нагађања обавештених савременика о њеној правој сврси, као што ће ваљати запамтити бар једну његову песму, и онда када још не знамо датум њенога постанка (То је песма Старац; може бити да је баш на ову песму мислио Димитрије Давидовић када је, у пустоши тадашњег српског песништва, говорио са надом: Збила, кад би г. Меркаил писао какве стихове). Све то испитати није задатак овога краткога чланчића. Ја ћу овде само упозорити на понеке околности у вези са Мркаљем, али се вероватно упорнијим улажењем у суштину Мркаљевих напора данас већ може добити много јаснија и чистија слика о њему него што је она код заслужнога Рајковића. А Сава Мркаљ је свакако заслужио да му се новом студијом посвети већа пажња: тај човек који се „повсјуду в мирје с грозној судбој своју и ужасним својим шчастијем.. борилсја“, био је претходник Вуку: „Мркаљ је... хтео да састави рационалну азбуку, и предложио реформу нешто мало мању од Вукове“⁵; његов је углед код савременика био тако велик, да је Копитар саветовао Вуку да рукопис своје Писменице пре штампања „сприопшти“ на мишљење Мркаљу⁶, а када је Вук 1814 хтео да похвали знање српскога језика код Л. Милованова, рекао је да је оно такво, да би му у њему једино Мркаљ могао бити раван⁷. Ту част сем Мркаља у оно доба није доживео ни један Србин.

У своме чланку Ђ. Рајковић тврди да је Мркаљ умро године 1835. Из онога што ћу ниже саопштити јасно ће се видети да та година није тачна; има међутим и неких других околности, нарочито у вези са Мркаљевим оболењем, које треба претрести, а пре него што се изнесу подаци о његовој смрти, па и о околностима његова предсмртног боловања. Зато ћемо се прво задржати на Мркаљевој болести.

О Мркаљевој болести Ђ. Рајковић казује ово: „Год. 1827 у лето снађе га највећа несрћа која икад човека може задесити — Мркаљ помери памећу. Већ давно се спуштала меланхолија на дух његов. Најпосле клону му снага под теретом свакидашњи брига, и катастрофа мораде наићи. Како је био син сиромашне краишке куће, то га породица није могла узети к себи, те доспе у болницу слуњске регементе у Карловцу“. Изгледа међутим да Рајковић у оваквоме приказивању сажима раније и позније догађаје уједно, и брка их. Вероватно је сасвим тачно Рајковићево причање о меланхолији која се давно спуштала на Мркаљев дух: много раније, већ 1812, писало је о њему тадашњи архимандрит манастира Гомирја а потоњи патријарх Јосиф Рајачић, да „понеже ни един от братиј и служитељ ни единога словесе с ним (тј. с Мркаљем) говорити хоштета“; и зероватно је да је Мркаљ одиста „имао фиксну идеју да га од свуда гони неки потајни непријатељ, неки зао дух“, као што вели Рајковић. Али изгледа да је до његова озбиљнога оболења дошло две године раније него што је мислио Рајковић, дакле већ у лето 1825. Да се о свему томе подробније обавестимо помаже нам Вуково интересовање за Мркаља.

Као што је одржавао везе са свима онима који су били у било каквом односу са српском књижевношћу, Вук је стално имао на уму и Мркаља. То његово интересовање за Мркаља у почетку је имало карактер књижевних веза, доцније се Вука, изгледа, коснула трагична судбина Мркаљева: није вальда могао заборавити успомену из младости, када су њих двојица, Вук и Мркаљ, 1810 „код неког посластичара Стефана у Пешти проучавали Улог великога нашега Соларића“¹⁰. Они су се упознали у Пешти, „у пролеће 1810, где су тада Дим. Давидовић, Дим. Фрушић и Сава Мркаљ били студенти на универзитету“¹¹, а Вук био на лечењу у будимским топлицама. Може бити да је Вук већ тада донекле оценио Мркаља: знамо да је много више но њега волео и ценио Луку Милованову. У ономе тренутку, међутим, године 1810, Мркаљ је имао више среће но Луку Милованов: то је година његове славе. Свакако не без утицаја разговора вођених тога пролећа и лета са Вуком, он је септембра 1810 штампао своје Сало дебе лога јера, а појавом ове књижице онемогућио штампње већ завршенога Милованова Опита. Јер у ствар се одмах умешао Стратимировић, опрезан и злослутан. Чим се Мркаљева брошура појавила, пештанска цензура је добила наредбу да се више нипошто не смеју штампати списи слични Мркаљевом, и зато књига Милованову, иако већ једном одобрена 10 августа 1810, на пролеће 1811 није могла бити штампана. Милованову је тада цензор рекао „да се ова

кињига сад штампати не може из узрока (је ли праведан нека други суде) што је у њој правописања начин, какогод и у Азбукопротресу, и да је то овому и оному противно"¹². Ову неправду према Милованову поправио је сám Вук, као што је познато, али тек 1833, када је штампао *Опит*. Међутим, изгледа да се Вук интересовао доцније за Mrкаља не толико у вези са својим познанством са њиме из год. 1810, колико у вези са свим оним што му је Копитар писао о Mrкаљу: и Копитар је био један од оних који је чувао људе. Јер три године после свога чланка у *Vaterländische Blätter* из 1812¹³, Копитар је 11 априла 1815 писао Вуку из Беча: „Mit Merkailo sollten Sie in Verbindung treten. Die Guten müssen sich so verbinden, wie die Schlendrianisten zusammenhalten“¹⁴. Вук се, у одговору на то писмо, скоро извињава Копитару што га не може задовољити; писао му је из Срем. Карловца 20 априла 1815: „Ја би рад био да Mrкаилу штогод пишем, али одавде не могу; јербо не знам управо где је, и како се налази; него кад ту дођем, онда ћу га тражити“¹⁵. Види се лепо: Копитар је тај који не да Вуку да се заборави и изгуби писац Сала. Али је и Вук распитивао за њега, па чак и онда када је морао већ јасно увидети да у њему не може добити онога сарадника и онаквога помагача у својој борби каквоме се надао, по свему судећи, више Копитар него Вук. А Mrкаљ је у то доба одиста све више тонуо у својим калуђерским свађама, у манастиру који је био „позориштем разбоја, насиља и бијенија“, како је писао Рајачић, по својим загубљеним учитељским странствовањима; и Вук и српска књижевност, тако убога, губили су му трагове. Тек 8 новембра 1825 појављује се једна вест о њему, немила; Севастијан Илић пише тада Вуку из Карловца: „Г. Сава Mrкаљ, дошаоши летос из Баната (куда је са мном до Брада на лађи путовао) и не хотећи овде са мном ни слова проговорити, учини познанство с нашим *Zeichnungslehrer*-ом Милинковићем, који му је по дватпут на дан на латинске лекције ишао, и једанпут му предао крштени лист да му на латински преведе. Јуче заиште овај своје крштено писмо и рекне му: Господине, — а овај упорно одговори да није његов господин нити је фишкал да му пише и преводи, па онда затвори собу, узме нож, и у врат ниже ува га убоде но смртну рану му не зада! Сад сирома Mrкаљ у ладу почива; шта ће бити, јавићу вам.“¹⁶ Неколико дана доцније, 22 новембра 1825, Севастијан Илић обавештава Вука даље: „Бједног г. Mrкаља пре неколико дана предаде магистрат слуњском регименту, који кад га је тео примити, изломи о њега читав лесковац за непокорност његову. После га окује у тешко гвожђе и оправе га првобанском регим(енту) под стражом. Тамо ће сирома на зло доспјети ако обрстар Нестор буде злопамтило!“¹⁷ Читаве две године доцније, 11 децембра 1827, Севастијан Илић, свакако на распитивање Вуково, пише му да „Г. Mrкаљ, сирома, није господин, сједи у шпиталу и данас као будала затворен“¹⁸.

Из свега овога се дакле види да се Mrкаљ разболео не „год. 1827 у лето“, како је писао Рајковић, него већ године 1825; болест је у своме најстрашнијем облику избила 7 новембра 1825 али је већ тога лета („дошаоши летос из Баната“, како каже Севастијан Илић) било код њега знакова оне исте депресије о којој је Рајачић говорио

већ године 1812. Не може бити никакве сумње да је до слома код Mrкаља дошло у време његова обраћања за помоћ Лукијану Мушицком, после његове молбе од 17. јула 1825. А биће да је у његовој болести бивало и тренутака пролазног олакшања, док је јуна 1828 могао у Горњем Карловцу спевати онај свој сонет посвећен Мушицком и написати оно своје „Слово говорено Л. Мушицком“. Болест се међутим морала знатно погоршати када је Mrкаљ коначно ипак морао бити пренесен у бечку Narrenhaus; а вероватно је његово преношење онамо било у вези и са питањем његова издржавања, како пише Рајковић. Какав је страшан живот онде проводио, како се онде осећао у тренуцима здраве свести, којих тренутака је он и доцније имао, можемо само слутити по ономе казивању епископа Путника које је објавио Рајковић¹⁹. А данас још не знамо када је он заправо пренесен у Беч.

Занимљиво је да су људи који су добро познавали Вука веровали да он неће равнодушно подносити злу срећу свога некадашњега познаника из млађих дана. У томе се нису преварили. Знамо данас например да је Вук, седећи у Бечу а знајући да се у тамошњој лудници налази писац Сала дебелога јера, посетио га онде бар једанпут и покушао му онде олакшати бедни положај, колико је могао. Међу Вуковим хартијама сачувано је и једно недатирено писмо Саве Mrкаља, писано вероватно 1833, у коме Mrкаљ, у једном светлијем тренутку, пише Вуку и следеће: „Увјерен будући да вас не mrзи разумјети како се налазим, пишем вам из постеље и јављам да ми је сада много лакше: крв, тешким и дугим страдањем узнемирена, већ умири се, говорити могу и чујем бољма, и надам се да ћу ови дана из постеље устати моћи. Вас просим да ми дођете барем још једном ако више пута доћи не узможите. Дарујете л' ужасно бједну и невољну још коју књигу, бог ће вам, ако ће бог јест, наплатити. Разумјева се, сербску књигу желим, а тојест коју сте ви писали“²⁰. Да ли је ову посету Mrкаљу (или и више таквих посета) Вук начинио по својој иницијативи, или потстакнут Mrкаљевим пријатељима и поштоваоцима, то је данас тешко утврдити. Јер таквих потстицаја је било; и било је људи који су код Вука распитивали за Mrкаља: чји његова завичаја стизала су питања о несрћноме раскалујеру и књижевнику. Тако је Давид Милошевић, свештеник из Петриње, писао Вуку 20. априла 1833: „Ако би знали је ли г. Сава Mrкаљ јоште у Бечу, ужива ли штогод слободе, и с чим се највише забавља?“²¹. Петрињски трговац Василије Вуковић пак писао је Вуку 20. јула 1833: „Господине! ако вас смем молити покорно, постарајте се за Саву Merкаља, да не остаје у мраку, ви ће сте код учени људи у великој слави и познати сте, особито с царским библиотекаром г. Копитаром, ослободите га, ја као прост судим да бисте сазидали цркву, оставићеге безсмртно име“²². Биће да је априла 1833, када се оно Давид Милошевић распитивао код Вука за Mrкаља, овај био још жив; тешко је веровати да му Вук, савестан у оваквим стварима, није одговорио. Али исти тај Милошевић 21. јануара 1836, сада из Вуковара, поново пита за Mrкаља: „Је ли, бога вам, г. Саво Merкаљ жив, ради ли што, како ли?“²³ Тада је, међутим, Mrкаљ био већ давио мртав. Јер Севастијан

Илић је, свакако одговарајући Вуку на његов извештај о Мркаљевој смрти а интересујући се за податке о Мркаљеву животу у манастиру, пошто је изгледа хтео нешто писати о њему, писао Вуку из манастира Гомирја 20 септембра 1833 између осталога и следеће: „Хвала богу што се смилова на покојнога Мркаља, те га је себи узео. Ја ћу што будем знао о њему, док ми мало дјела допусте, пописати, па вам, ако охете, послати“²⁴. Није ми познато да су било Севастијан Илић било, Вук по његовим подацима. ишта писали о Мркаљу, о његовој животу у Гомирју или иначе. Али горњи подаци ипак јасно упућују на тачније време Мркаљеве смрти. Јер ако се претпостави да је Вук одговорио Милошевићу на оно његово прво питање од 20 априла 1833 (а знамо да је Вук одговарао на свако писмо њему упућено); и како је тај одговор, ако га је било, морао потврдити да је Мркаљ још у животу, јер иначе исти тај Милошевић не би то исто питање поновио и јануара 1836,— излази као поуздано да је Мркаљ још крајем априла или и почетком маја 1833 морао бити жив; међутим вест о његовој смрти имаје Севастијан Илић већ 20 септембра исте године чак у далекоме Гомирју. Према томе, мора се закључити да Мркаљ није умро 1835, као што је писао Рајковић, него негде између краја априла (или и почетка маја) и средине (или и почетка) септембра 1833 године. Рајковић је своју тврђњу о години Мркаљеве смрти и иначе заснивао на веома сумњивој белешци коју је Теодор Павловић објавио у ЛII-ом числу С е р б ског народног листа од 23 децембра 1837, 415, коју је, вероватно, добио од Георгија Мушкицког; подаци из Вукове преписке сада је у потпуности обеснажују. Подаци из бечких архива можда ће тај датум моћи утврдити још прецизније, као што би можда и иначе могли унети више светлости у Мркаљев живот.

Још бих додао само неколико речи о Мркаљевој Палинодији. То је чудан спис: мутан, збуњен. Мркаљ ни иначе није писао "баш лепим и чистим језиком и стилом"²⁵, али баш основна мисао овога списка као да није јасна. У њему се једва може познати аутор Сала дебелога јера, поводом којега је Копитар написао о Мркаљу: „So klare grammatische Vernunft habe ich in Israel nicht gefunden“, о чијем излагању, логичном и концизном, Вук је писао да је оно „тако истинито и тако јасно, да га сваки Сербланин који здрав разум има и безпристрасно судити оне мора одобрити“. Опште је уверење да је Палинодијом Мркаљ, сада већ монах Јулијан, хтео да код црквених власти поправи свој рђави положај због брошуре из 1810. Вук се, наравно, тада љутио на Мркаља. У своме одговору писао је: „Тако дебело јер... остаје 5-ти точак у колима, као што је још Г. Стојковић казао. Кога не mrзи да му тандрче остраг, нека га привеже, а ко воли без њега, нека се не боји да ће га кола издати, само ако тму она друга 4 точка здрава и оправљена.“²⁶ Док се међутим Вук љутио на несталност Мркаљеву, Лука Милованов је, поводом Палинодије, претпостављао и нешто друго. Писао је Вуку 23 јануара 1818 ово: „Несталност Меркаилова није ми непознана, но при свему томе двоумим да није како ни једна вјера наумио тиме већма открити непотребност дебелога јера“²⁷. То је веома занимљиво мишљење. Ако је у Мркаља одиста могло бити овакве сатиричне идеје да, тобожњом

накнадном одбраном излишнога правописнога знака, до апсурдности доведе мисао о његовој неопходности и тиме се наруга његовим брањиоцима, он је није остварио: њему је у потпуности недостајао смисао за духовиту волтеријанску персифлажу. Него баш напротив, његово писање је суморно, и досадно, и гломазно, и збуњено. Када су нам донекле познате околности тешкога Мркаљева живота у ово доба (а само су нам донекле познате), тешко је претпоставити да би он био кадар наумити оно што о њему замишља Лука Милованов; пре ће бити да се он, заморен лутањима, питao онако како је писао Вук, позивајући се баш на Саву Мркаља: „А ћети оно што није могуће не показује ли премало соли у глави?“²⁸ А изгледа да је Сава Мркаљ у оно доба већ почeo увиђати да нема снаге упустити се у борбу са Стратимировићем. Па ипак, веома је карактеристично да је Лука Милованов, који је познавао Саву Мркаља, могао доћи на онакву идеју.

Мркаљ није много писао; напротив. Нисам никде нашао на једном месту побележене све његове радове за које знам; зато их овде бележим, нимало уверен да је овим списком заиста обухваћено све што је Мркаљ штампао, или што су од његових радова други штампали после његове смрти (бројеве под 2—4 нисам видео у оригиналу):

1. Сало дебелога јера либо азбукопротрес. Будим 1810.
2. Одпор (Послан учредништву Србски новина). Новине сербске 1817, ч. 96, 766; прештампано: Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Карадића I, 220—221; в. такође и: Вукова преписка III, 68—69 (аутентичан, од Вука неисправљен текст).
3. Палинодија либо обрана дебелога Ђ. Новине сербске 1817, ч. 41, 326—328; прештампано: Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Карадића I, 98—100.
4. Мркаљева аутокритика „Палинодије“. Новине сербске 1817, ч. 48; прештампано: Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Карадића I, 219—220.
5. (Писмо Димитрију Давидовићу из Далмације, 26 марта 1821.) Додатак к числу 32 Новина србски 1821.
6. Побожна јутрења пјесна. Додатак к числу 32 Новина србски 1821.
7. Пјесна Канижлићева. Додатак к числу 32 Новина србски 1821. (Радови под бр. 5—7 штампани су у засебној књижици, у уоби чајеном Давидовићевом Додатку, на 7 пагинарних страница: Мркаљево писмо је врста предговора двема песмама, а на 8-ој страни је Давидовићево Примјечаније да је пишчев текст напечатан „дипломатическом точносћу“ и онда када је недоследан у правопису).
8. (Писмо Димитрију Давидовићу из Карловца, по Петрову дне 1817). Србски родољубац, I, Будим, 1832, 107—108.
9. Псалом 132. Србски родољубац, I, Будим, 1832, 108—109.
10. Молитва „Отче наш“. Србски родољубац, I, Будим, 1832, 109—110.

11. Где је радост? Србски родољубац, I, Будим, 1832, 110.
(Прештампано: Сербскиј народниј лист 1837, ч. 52, 415, од 23 децембра).
12. Мом непостојаном знанцу, кад с болестним очима остави своју љубезницу и милостницу Ану, пак поче Баричу миловати (По Хорацију). Србски родољубац, I; Будим, 1832, 111.
13. Мати и кћи. Србски родољубац, I, Будим, 1832, 112—113.
14. Мом шаљивом знанцу, да се не срами служкињу Савку љубити, кад су то исто млоги велики људи чинили. Србски родољубац, I, Будим, 1832, 113—115.
15. Старац (Песма). Сербскиј народниј лист 1837, ч. LII, 415, од 23 децембра.
16. Преосвјашчењејшиј, високодостојнејшиј и високоискуснејшиј господине епископе! (Слово говорено Л. Мушицком). Голубица I, 1839, 24—29.
17. Сонет, или Сагласица (Писано јуна 1828 у Горњем Карловцу). Голубица I, 1839, 145—146.
18. Ода из К. Орација Флакка, књ. IV, 3. (Превод и примјечанија Саве Mrкаља). Голубица I, 1839, 228—231.
19. Осим тога, једно писмо Mrкаљево (недатирено) штампао је Дим. Руварац у Прилозима за книжевност, језик, историју и фолклор, VIII, 268—269.

Најзад, напомињем још да је Шафарик у својој *Geschichte der serbischen Literatur Prag*, 1865, 370, забележио као рукопис Mrкаљев *Језикопротрес*, који је спис Mrкаљ, као што је познато, обећао у Салу. Шафарик је, у својој претераној савесности, притом морао додати и примедбу: „Dieses Werk kündigte der Vf. in seinem *Azbyukoprotres* an; es ist aber seitdem nicht erschienen“.

Младен Лесковац

* Вукова преписка III, 532.

* А. Ивић, Архивска грађа о српским и хрватским книжевним и културним радницима, II, 324: "сад ми је под чекићем Сава Mrкаљ". пише Ђ. Рајковић Дим. Руварцу из Новог Сада 21 фебруара 1877.

* Ђорђе Рајковић, Сава Mrкаљ, биографско-књижевна слика. Јавор 1877, 907 иад.

* В. Ст. Станојевића Народну енциклопедију II, 896а.

* Mrкаљева молба Л. Мушицком од 17 јула 1825: Јавор 1877, 939.

* Јуб. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Карадића, Бд, 1924, 729.

* Вукова преписка I, 136.

* Вукова преписка I, 137.

* Јавор 1877, 944.

* Вукова преписка III, 66.

* Јуб. Стојановић, оп. cit., 9

- ¹² Луке Милованова Опит настављења итд., Беч, 1833, Предсловје, стр. IV.
- ¹³ В. Јавор 1877, 975.
- ¹⁴ Вукова преписка I, 491.
- ¹⁵ Вукова преписка I, 147.
- ¹⁶ Вукова преписка IV, 312.
- ¹⁷ Вукова преписка IV, 313.
- ¹⁸ Вукова преписка IV, 332.
- ¹⁹ Јавор 1877, 946.
- ²⁰ Вукова преписка III, 70.
- ²¹ Вукова преписка VI, 151.
- ²² Вукова преписка VI, 171.
- ²³ Вукова преписка VI, 153.
- ²⁴ Вукова преписка IV, 340—34 I.
- ²⁵ Љуб. Стојановић, оп. cit. 47.
- ²⁶ Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Карадића I, 104.
- ²⁷ Вукова преписка II, 101.
- ²⁸ Наведено код Љуб. Стојановића, оп. cit. 140